

The Future of Science and Education in the Thought of Seyed Hossein Nasr; An Interdisciplinary Look Towards Process of Rebuilding Knowledge Within the Framework of the Traditionalism

Reza Mahoozi¹, Massoud Etesami²

Received: Oct. 18, 2016; Accepted: Dec. 26, 2016

Extended Abstract

From the perspective of the new world through criticism, education & cultural manifestation, traditionalism as a strong intellectual current in the contemporary world wants to make new order in the field of culture ,science ,& education. .In the recent decade this current, which is based on a philosophical & mystic tradition, has, found its role in the minds of many different countries & cultures. Accordingly, the educational and scientific programs related to the contemporary traditionalism which is influenced by ideas of Seyed Hossein Nasr in Iran have been valid. This paper reviews the critics of thought, especially Seyed Hossein Nasr. The content & structure of modern science and scientific system corresponding to the alternative proposal are discussed in an interdisciplinary approach. Thus on the one hand, responding to the interdisciplinary approach of traditionalisms in contemporary world and on the other hand, alternatively returning to metaphysic tradition and not just the past, provides opportunity to understand the whole system of thought that includes the sciences such as philosophy, theology, mystic, history, psychology , art, politics and the Exacts science . In this article we will try to look at the future of science according to the critical view of Seyed Hossein Nasr towards scientific system. This approach argues that this scientific system is rooted in metaphysics an inversion of modern era.

Keywords: Traditionalism, modernity, higher education, education, science

1. Assistant Professor of Philosophy, Institute for Social and Cultural Studies, Tehran, Iran (Corresponding Author).

mahoozi.reza@gmail.com

2. PhD Student of Political Thought, Institute for Social and Cultural Studies, Tehran, Iran Institute for Cultural and Social Studies

massoud.etesami@gmail.com

Introduction

The critique of the modern world and the essence of new sciences about the socio-political, epistemic and anthropological problems is a topic that many non-Western societies have taken up in the face of the Western world of science and the modern world. A parable of this confrontation can be seen in the entire Islamic world, from the Arab world, especially the Egyptians, to the Persians and Muslims in the subcontinent of India.

Purpose

Traditionalism, as a critique of the new world in all its aspects, is trying to find a solution not only in the slight reform of the new sciences, but also in its full critique and the return to traditional metaphysics. Hence, in order to understand it, we be informed on metaphysical, historical, philosophical, sociological, epistemological, and even political and interdisciplinary insights. Thus, our purpose in this article is to explore the possibility of accessing traditional science based on an interdisciplinary approach within the framework of traditionalist and Seyed Hossein Nasr's thought.

Methodology

According to the traditionalists, the meaning of holy science is a science that is rooted in the religious doctrines. It receives its essence from the true intrinsic nature of the universe; that is, the essence of Omnipotence and the commands and divine tradition. With this explanation, the use of science from non-human truth - in fact, divine which is the exact sense of the traditionalists - is the most important indicator that connects the scientist and his scientific work to the world of tradition. Nasr, on the basis of this indicator, has transcended the holy science from the holy writ and considered the inner scope of these sciences as sacred or unholy standards of reading them. The exact truth that makes the sciences traditional and holy is the presence of the supreme principle in the scientific products and scientific findings. This is the supreme principle that makes relation between God and the sciences which makes that science a mystery to the discoverer of knowledge. This is a secret that, despite all its efforts, remains secret, and is explained only in the symbolic board. Accordingly, symbolism and the symbolic language of science are invaluable for traditionalists. So, art is introduced as a knowledge that enjoys from metaphysics of tradition & artistic symbolism which is extended to other sciences. The generalization that most tells mostly of the unity of science and art in the world of tradition and the separation of them in the new world. In fact, symbolism in traditional science, with a focus on the quality and "gloss" of objects and cognitive attributes, guides us from the apparent level of appearances and nature to the inner gem of the truth of "tradition" in them. This is because the universe is the manifestation of God, and the scientist is trying to restore this deity in his revelations and mysteries.

Conclusions and Findings

The traditionalists believe that in order to get out of the troubles of the new world, we need to first know the time of the contemporary world and how long we are in time. So, we must know how far this period is based on philosophical and sociological, mathematical and

scientific foundations. All of these are distinct and remote from their alternatives in the true metaphysics of tradition. This distancing from tradition leads to weakness and subsequent problems. They argue that, in the course of this knowledge, as much as we know the distance from the traditional metaphysics, we have provided more bases for reaching the tradition of the realm of knowledge and true science. A world in which "holy science" is perceived as a product and output of "tradition" was a different form of meaning and value in the lives of human beings.

With this statement it can be seen that the traditionalist, more than the periodic approach to the critique of the modern world and modern science is a historical critique in the general philosophical sense. Thus to understand it, we must have metaphysical, historical, philosophical, sociological, epistemological, and even political and interdisciplinary insights. In this comprehensive look, the tradition and its metaphysics means not the "pattern" and "habit" but also the revival of eternal and divine truths. These eternal metaphysical truths are like epistemological evolution in the field of science and knowledge as well as the existential representation of human existence. Traditionalists have observed the most prominent manifestation of this transcendental sacred truth in monotheistic religions, including Islam. Thus, the inwardness of Islam constitutes the metaphysical truth of tradition.

Innovation, Limitations and Application

Traditionalists read the modern science as "quantity control" due to their lack of metaphysics and the characterization and longitudinal cross-section of traditional scholars and symbolism presented in traditional cosmology. However, this does not mean that new science is worthless. The traditionalists' considerations (Nasr) on the new sciences and the suggestion to take advantage of contemporary scientific advances in restoring the sacred thinking of the sciences and the reconstruction of the future cultural environment of humans are based on this fact, given the extent of the current trend in Iran, it is a cross-threaded topic in several ways. First, because the general view of contemporary traditionalists has an interdisciplinary character in which philosophy, mysticism, theology, history, religion, art, mathematics, geometry, psychology, etc. are present without thinking of any reduction of these sciences. On the other hand, the suggestion of traditionalists for the future of the science system has a multifaceted and interdisciplinary nature because of these sciences. It can not be recognized and rebuilt except in the light of the collective collaboration of the scholars in anthropology, the humanities, the basic sciences, and the sciences at this time. It is precisely this observation that the necessity of the human sciences in the entire future of the science system is justified by traditionalists such as Nasr; the whole, the realization or non-fulfillment of which is due to the decision of the decision-making authorities and the preparation of the necessary grounds.

Interdisciplinary
Studies in the Humanities

Abstract

Bibliography

- Aavani, Gh. (2009). *Be suy-e haqiqat* [Towards the truth]. *Journal of Xeradnâme-ye Hamšahri*, 33-34, 115-122.
- Binaye Motlagh, M. (2006). *Nazm-o-Râz* [Order & mystory]. Tehran, Iran: Hermes.
- Boroujerdi, M. (2007). *Rošanfekrân-e Irâni va Gharb* [Iranian intellectuals and the West] (J. Shirazi, Trans.). Tehran, Iran: Farzânruz.
- Burckhardt, T. (2010). *Jahânšenâsi-ye sonnati va elm-e jadid* [Mirror of the intellect essays: On traditional science & sacred art] (H. Azarkar, Trans.). Tehran, Iran: Hekmat.
- Dinparast, M. (2004). *Seyyed Hossein Nasr delbâxte-ye ma'naviyat* [Seyyed Hossein Nasr passion of spirituality]. Tehran, Iran: Kavir.
- Guenon, R. (2010). *Seytare-ye kamiyat va alâ'em-e âxar-e zamân* [Le regne de la quantite et les signes des temps] (A. M. Kardan, Trans.). Tehran, Iran: Markaz-e Našr-e Dânešgâhi/Academic Publish Center.
- Jahanbegloo, R. (2010). In search of the Sacred (M. Shahraieni, Trans.). Tehran, Iran: Ney publication.
- Mahoozi, R. (2015). Tahlili bar movâjehe-ye farhang va ma'âref-e bumi bâ fanâvarihâ-ye jadid-e Gharb dar Iran. In: *Majmu'e Motâlê'ât-e Fanâvari; Ta'ammolâti Nazari va Miyânreštei* [Social studies in technology; theoretical and interdisciplinary overview]. Tehran, Iran: Institute for Social and Cultural Studies.
- Nasr, S. H. (1969). *Ma'âref-e Eslâmi dar jahân-e mo'âser* [Islamic studies in contemporary world]. Tehran, Iran: Amir Kabir.
- Nasr, S. H. (1979). *Sufi essays*. London: ABC International Group, Inc.
- Nasr, S. H. (2000). *Niyâz be elm-e moqaddas* [The need for a sacred science]. Qom: Tâhâ.
- Nasr, S. H. (2011a). *Eslâm, elm, môsalmânân va fanâvari* [Islam, science, muslims, and technology] (A. H. Asghari, Trans.). Tehran, Iran: Ettelâ'ât/Information.
- Nasr, S. H. (2011b). *Din va nezâm-e tabi'at* [Religion and the order of nature] (M. H. Ghafouri, Trans.). Tehran, Iran: Hekmat.
- Oldmeadow, H. (2010). *Sonmatgerâyi: Din dar partow-e falsafe-ye javîdân* [Traditionalism: Religion in the light of the perennial philosophy] (R. K. Beheshti, Trans.). Tehran, Iran: Hekmat.
- Quinn, W. (1997). *The only tradition*. Albany: Sunny Press.
- Rahmati, E. (2013). *Kimiyâ-ye xerad* [The alchemy of wisdom]. Tehran, Iran: Sofia.
- Schuon, F. (1983). *Šenâxt-e Eslâm* [Comprendre l'Islam] (Z. Dehshiri, Trans.). Tehran, Iran: Mo'assese-ye Motâlê'ât va Tahqiqât-e Farhangi/Cultural Research and Studies Institute.
- Smith, H. (2002). Nasr's defence of the perennial philosophy. In: *The Philosophy of Seyyed Hossein Nasr*, Library of Living Philosophy. Illinois: Open Court Publishing.

آینده علم و آموزش در اندیشه سید حسین نصر نگاهی میان‌رشته‌ای به فرایند بازسازی معرفت در چارچوب اندیشه سنت‌گرایی

رضا ماحوزی*^۱، مسعود اعتصامی^۲

دریافت: ۱۳۹۵/۰۷/۲۷؛ پذیرش: ۱۳۹۵/۱۰/۰۶

چکیده

سنت‌گرایی به‌عنوان یکی از جریان‌های نیرومند فکری دنیای معاصر، از طریق نقد نشانه‌های دنیای جدید و نظام آموزشی و فرهنگی آن، خواهان ایجاد نظم جدیدی در عرصه فرهنگ، علم، و آموزش است. این جریان، به‌پشتوانه بهره‌مندی از یک سنت فکری فلسفی و عرفانی، توانسته است در دهه‌های اخیر ذهن‌های بسیاری را در کشورها و فرهنگ‌های مختلف متوجه خود کند. بر این اساس، بررسی برنامه‌های آموزشی و علمی موردنظر جریان سنت‌گرایی معاصر—که در ایران بیش از هرکسی خود را مدیون اندیشه‌های سید حسین نصر می‌داند— امری موجه است. در این مقاله تلاش می‌شود با توجه به نقدهای این جریان فکری، به‌ویژه سید حسین نصر، به محتوا و ساختار علوم جدید و نظام علمی هم‌سو با آن، پیشنهادهای جایگزین در رویکردی میان‌رشته‌ای به بحث گذاشته شود. از این‌رو به‌کمک نگاه میان‌رشته‌ای سنت‌گرایان در نقد دنیای معاصر از یک سو و پیشنهاد جایگزین آن‌ها مبنی بر بازگشت به متافیزیک سنت و نه تنها دنیای گذشته از سوی دیگر، مجال برای فهم کلیت این نظام اندیشگی—که هم‌زمان از دانش‌هایی چون فلسفه، الهیات، عرفان، تاریخ، روان‌شناسی، هنر، سیاست و علوم دقیقه برخوردار است—فراهم می‌شود. در هر دو وجه، سنت‌گرایان، فهم درست و دقیق متافیزیک سنت را، شرط هرگونه داوری و قضاوت درباره ضعف‌ها و تاریکی‌های عصر مدرن و ضرورت گذر از آن طرح کرده‌اند. در این نوشتار تلاش می‌کنیم آینده نظام علم را بر مبنای نگاه انتقادی سید حسین نصر به نظام علمی موجود که در متافیزیک وارونه عصر مدرن ریشه دارد، معرفی و بررسی کنیم.

کلیدواژه‌ها: سنت‌گرایی، مدرنیته، آموزش عالی، تربیت، علم

۱. عضو هیئت علمی پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

mahoozi.reza@gmail.com ✉

۲. دانشجوی دکتری اندیشه سیاسی، پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، تهران، ایران.

massoud.etesami@gmail.com

مقدمه

نقد دنیای جدید و ارجاع مشکلات اجتماعی، سیاسی، معرفتی، و انسان‌شناختی به ذات علوم جدید، مقوله‌ای است که بسیاری از جوامع غیرغربی در رویارویی با علوم و دنیای جدید غرب اتخاذ کرده‌اند. نمونه‌ای از این رویارویی را می‌توان در تمام جهان اسلام، از جهان عرب و به‌ویژه مصریان گرفته تا ایرانیان و مسلمانان شبه‌قاره هند، مشاهده کرد. سنت‌گرایی به‌عنوان جریانی منتقد در برابر تمام شئون دنیای جدید، تلاش دارد راه‌حل را نه در اصلاح جزئی علوم جدید، بلکه در نقد تمام‌عیار آن و بازگشت به متافیزیک سنت بیابد.

سنت‌گرایان بر این باورند که برای خروج از مشکلات و آسیب‌های دنیای جدید، در گام نخست باید موقعیت زمانی جهان معاصر را بشناسیم و بدانیم به‌لحاظ زمانی در چه دوره‌ای به‌سر می‌بریم. برای این کار باید بدانیم این دوره تا چه اندازه بر مبانی فلسفی، جامعه‌شناختی، ریاضی، و علمی‌ای مبتنی است که همه آن‌ها در بنیاد از بدیلشان در متافیزیک حقیقی سنت، متمایز و دورافتاده هستند و همین دورافتادگی از سنت، زمینه‌های ضعف و در پی آن، بروز مشکلات را فراهم کرده است. به‌عقیده سنت‌گرایان، در فرایند این شناخت، هرچه به میزان فاصله‌مان از متافیزیک سنت بیشتر آگاه شویم، زمینه بیشتری برای نیل به دنیای سنت از مجرای معرفت و علم حقیقی فراهم آورده‌ایم؛ دنیایی که در آن، «علم قدسی» به‌مثابه محصول و برون‌داد «سنت»، شکل متفاوتی از معنا و ارزش را در زندگی آدمیان جاری می‌ساخت (اسمیت، ۲۰۰۲، ۱۵۰). با این داعیه می‌توان فهمید که رویکرد سنت‌گرایان در نقد دنیای جدید و علم مدرن، بیش از آنکه نقدی درون‌دوره‌ای باشد، نقدی تاریخی در معنای عام فلسفی است و از این‌رو برای فهم و بررسی آن باید هم به بینشی متافیزیکی و تاریخی و هم فلسفی، جامعه‌شناختی، و معرفت‌شناختی و حتی سیاسی و به‌طورکلی میان‌رشته‌ای مجهز بود. در این نگاه جامع، سنت و متافیزیک آن نه به‌معنای «رسم» و «عادت» (گنون، ۱۳۸۹، ۲۲۴) بلکه به‌معنای احیای حقایق جاودان و الهی است که این حقایق متافیزیکی جاودان، هم نمودی معرفت‌شناختی در عرصه علم و دانش دارد و هم نمودی وجودی در هستی آدمی. سنت‌گرایان، بارزترین تجلی این حقیقت مقدس فرابشری را در ادیان توحیدی و از جمله اسلام دنبال می‌کنند و از این‌رو باطن دین اسلام را حاوی حقیقت متافیزیکی سنت دانسته‌اند (اعوانی، ۱۳۸۸، ۱۱۹).

سید حسین نصر، به‌عنوان یک ایرانی و همچنین به‌عنوان بزرگ‌ترین سنت‌گرای در قید حیات جهان - به اذعان پیروان این جماعت - یکی از کسانی است که ضمن آگاهی از ذخیره فکری و علمی

فصلنامه علمی - پژوهشی

۹۴

دوره نهم
شماره ۲
بهار ۱۳۹۶

موجود در جهان اسلام و به‌ویژه ایران و بهره‌گیری از آن، درصدد است نسخه‌ای عام و درعین حال، کاربردی، برای آینده نظام علم و آموزش، پس از پایان دوران تاریک جهان جدید و معاصر بسپجد؛ نسخه‌ای که باید از همین جا آغاز شود و مخاطبان را از نقدها و ضعف‌های موجود از یک سو و آینده‌ای روشن از سوی دیگر آگاه کند.

در این راستا، نصر همچون پیشینیان خود، یعنی گنون و شوان، تلاش دارد به لحاظ تاریخی چگونگی انحراف از دنیای سنت به دنیای جدید را از جنبه‌های بسیاری از جمله تاریخی، فلسفی، جامعه‌شناختی، هنر، سیاسی، علوم طبیعی و... نشان دهد و زمینه‌های وجودشناختی، تاریخی، و معرفتی پدیدآیی علم عاری از قدسیت را معرفی کند. وی بر ایند کلی این تغییر تأسف‌برانگیز را در یک نگاه کلی، در قالب «قداست‌زدایی علوم جدید» خوانش کرده و علوم جدید را به دلیل محرومیت از محتوای متافیزیک قدسی سنت، علوم فقیری خوانده است:

با جریان دنیایی شدن زندگی بشر متجدد در غرب، به تدریج فلسفه و علم و قوانین اجتماعی و بسیاری از هنرها، یکی پس از دیگری از قلمرو حقیقت قدسی جدا شد و از دین و معنویت و عالم بالا استقلال خود را اعلان کرد. توصیف مراتب پیشرفت دنیایی‌گرایی و تجدد در غرب، جز برشمردن مراحل دور شدن جوانب گوناگون حیات آدمی از امر قدسی چیزی دیگر نیست (نصر، ۱۳۷۹، ۶).

برای اینکه بدانیم مفهوم قدسیت در علوم به چه معنا است و چرا نصر و یاران وی علوم جدید را عاری از این حقیقت عینی می‌دانند، لازم است نخست، چگونگی گسترش واقعیت سنت - بنا به ادعای سنت‌گرایان - در اندیشه‌های معرفت‌شناختی و علوم نظری و عملی سنتی توضیح داده شود تا پس از آن، در نتیجه مقایسه علوم جدید با علوم سنتی، راهکارهای اجرایی نصر برای خروج از وضعیت فعلی و ورود به وضعیت آتی - که همان بازگشت به محتوای متافیزیک سنتی و استفاده بنیادی از آن در متن علوم و امر آموزش است - بررسی و مطرح شود.

۱. مبانی نظری

از دیدگاه سنت‌گرایان، مراد از علم مقدس، علمی است که در تعالیم ادیان ریشه دارد و گوهر و ذات خود را از حقیقت اصلی و ذاتی جهان هستی، یعنی ذات باری تعالی و فرمان‌ها و سنت الهی دریافت می‌کند (بروجردی، ۱۳۸۶، ۴۸). با این توضیح، بهره‌گیری علوم از حقیقت غیربشری و درواقع، الهی - به معنای دقیق موردنظر سنت‌گرایان - مهم‌ترین شاخصی است که دانشمند و اثر علمی وی را به دنیای سنت متصل می‌کند. نصر براساس همین شاخص، علم مقدس را از صرف

کتاب مقدس و یا گونه خاصی از علم کلام و الهیات فراتر برده و درون مایه اصلی این علوم را معیار مقدس و یا نامقدس خواندن آن‌ها دانسته است:

اگر تعریفی که از علم مقدس شده است پذیرفته شود، آشکار خواهد شد که تمام علوم متداول در تمدن اسلامی از نقلیات تا عقلیات، از قلمرو امر قدسی بیرون نیست و انسان چه با قانون مسعودی بیرونی سروکار داشته باشد و چه با رساله حساب غیاث‌الدین جمشید کاشانی و چه با شواهدالربوبیه ملاصدرا، همواره در قلمرو علم مقدس سیر می‌کند. البته همین آثار را می‌توان از دیدگاه دنیاگرا و لادری مورد مطالعه قرار داد و امر قدسی را از آن زدود، چنان‌که این کار در آثار اکثر مستشرقین و شاگردان آنان در بین مسلمانان انجام شده است (نصر، ۱۳۷۹، ۷).

این حقیقت متافیزیکی چیست که اگر در علوم اعم از انسانی و غیرانسانی وارد شود، آن‌ها را به علم مقدس ارتقا می‌دهد و اگر همین حقیقت عینی از علوم یادشده کنار نهاده شود چنان‌که مستشرقان در خوانش علوم تولیدشده در دنیای سنت این‌گونه عمل می‌کنند (بینای مطلق، ۱۳۸۵، ۴۱) - آن علوم را به علمی فقیر و مکانیکی و بی‌بهره از آن حقیقت عینی، تنزل می‌بخشد. شاید برای توضیح این کیمیای معرفتی بتوان از دو مفهوم ایمانانس و ترانساندانس نزد سنت‌گرایان کمک گرفت:

دو مفهوم کلیدی وجود دارد که می‌توان کل آیین متافیزیکی را در آن خلاصه کرد. این دو مفهوم عبارتند از: ترانساندانس و ایمانانس. ترانساندانس به مطلقیت اصل اعلا اشاره دارد و ایمانانس به حضور اصل اعلا در همه مراتب ظهور، و نمادگرایی، شاهدهی بر این حضور است؛ بنابراین، هر آموزه جامع متافیزیکی از تعادل و توازن بین این دو اصل تشکیل شده است. نادیده انگاشتن ایمانانس، به قطع رابطه جهان با خداوند منجر می‌شود و غفلت از ترانساندانس، کل واقعیت را در بهترین حالت، به طبیعت صرف فرومی‌کاهد... حال می‌توانیم به خوبی دریابیم که چرا آن دیدی از واقعیت که الهام‌گرفته از علم‌گرایی است با آیین متافیزیکی آشتی‌ناپذیر است، زیرا دید علم‌گرایان، محدود در اصل موضوعه آن‌ها است که به قامت جهان خارج بریده شده است و ضرورتاً مفاهیم اساسی متافیزیکی از قبیل ایمانانس و ترانساندانس را فاقد است (نصر، ۱۳۷۹، ۸).

براساس عبارت بالا، حقیقت عینی‌ای که علوم را سنتی و مقدس می‌کند، حضور اصل اعلا در محصولات و یافته‌های علمی دانشمندان است. همین اصل اعلا است که میان خداوند و علم یادشده ارتباط برقرار کرده و آن علم را به دانش گشاینده راز تبدیل می‌کند؛ رازی که با وجود همه تلاش‌ها، همچنان راز باقی می‌ماند و تنها در هیأت نماد، توضیح داده می‌شود. نصر این مقوله را چنین توضیح داده است:

فصلنامه علمی - پژوهشی

۹۶

دوره نهم
شماره ۲
بهار ۱۳۹۶

زبان علوم سنتی، نمادین است، یعنی واقعیتی را، ورای واقعیت‌هایی که در دامنه علم مورد بحث می‌گنجد، آشکار می‌سازد. والاترین فایده علوم سنتی همیشه این بوده است که به عقل و ابزارهای ادراک، کمک کنند تا جهان و درواقع، تمام مراتب وجود را، نه به‌عنوان واقعیات یا اعیان، بلکه به‌عنوان نماد یا آینه‌هایی ببینند که سیمای معشوق را بازمی‌تابانند، که همه‌چیز از او نشئت گرفته و به او بازمی‌گردد (نصر، ۱۳۷۹، ۱۸).

نصر، این نکته را با تأکید بر زبان نمادین علوم سنتی این‌گونه نیز بیان داشته است:

زبانی که به یاری آن، علوم سنتی در طول اعصار بیان شده‌اند، همیشه یکسان نبوده است. برخی سنن، سرشتی اساطیری دارند، درحالی‌که سایر سنن از زبانی انتزاعی‌تر برای بیان حقیقتی که فی حد ذاته یگانه است و در تمام سنن می‌توان یافت، بهره می‌برند. همین تمایز را در علوم سنتی، که برخی از آن‌ها به زبان اسطوره‌ای و برخی دیگر به زبان ریاضی و انتزاعی بیان می‌شوند، می‌توان دید. هر علم سنتی از نظر مابعدالطبیعی معنادار است، دقیقاً به این دلیل که می‌تواند از رهگذر زبان نمادگرایی، ساحت فروری از واقعیت را به سطوح فراتری مرتبط سازد (نصر، ۱۳۹۰، ب، ۹۴).

بر این اساس، نمادگرایی و زبان نمادین علم برای سنت‌گرایان ارزشی انکارناپذیر دارد. در این چارچوب، هنر به‌مثابه دانشی بهره‌مند از معرفت به متافیزیک سنت معرفی می‌شود و نمادگرایی هنری به ساحت سایر علوم تعمیم داده می‌شود؛ تعمیمی که بیش از همه، گویای وحدت علم و هنر در دنیای سنت و جدایی این دو در دنیای جدید است (بورکهارت، ۱۳۸۹، ۴۱-۴۰). درواقع، همان‌گونه که بورکهارت بیان داشته است، این نمادگرایی در علوم سنتی، با تمرکز بر کیفیت و «صورت» اشیاء و متعلقات شناخت، ما را از سطح ظاهری پدیدارها و طبیعت، به گوهری درونی یا همان ایمانسنسی ساری از حقیقت «سنت» در آن‌ها هدایت می‌کند. این ازان‌رو است که عالم، تجلی خداوند است و دانشمند تلاش دارد در رازگشایی‌های خود این کثرت‌ها را به اصل بازگرداند: هر معرفت جهان‌شناختی راستینی بر جنبه کیفی و به‌عبارت دیگر، بر «صورت‌های» اشیاء بنا شده است، زیرا این صورت‌ها، نشانه‌هایی از ذات اشیاء هستند. به این سبب، جهان‌شناسی هم مستقیم است و هم نظری، زیرا هم کیفیت‌های اشیاء را به‌طور مستقیم درمی‌یابد و درباره آن‌ها هیچ شکی به خود راه نمی‌دهد و هم درعین حال، این کیفیات را از تعلقات خاصشان رها می‌سازد تا بررسی اشیاء به لحاظ مراتب مختلف ظهورشان ممکن شود. به این‌سان، عالم، وحدت درونی خود را منکشف می‌سازد و در همان حال، طیف بی‌پایانی از وجوه و ابعاد خویش را آشکار می‌کند.... نگرش سنتی به امور به‌ویژه «ایستا» و «طولی» است. ایستا است، چون به کیفیات ثابت و کلی رجوع داده و طولی است، به این معنا که اسفل را به اعلی و فانی را به باقی پیوند می‌دهد. نگرش جدید، به‌عکس،

اساساً «پویا» و «عرضی» است. در اینجا رمزگرایی اشیاء، محل توجه نیست، بلکه آنچه اهمیت دارد، روابط مادی و تاریخی اشیاء است» (بوکهارت، ۱۳۸۹، ۴۳-۴۲).

با این بحث‌ها می‌توان دریافت که چرا سنت‌گرایان، علوم جدید را به دلیل عاری شدن از متافیزیک یادشده و ویژگی طولی و عرضی مورد نظر دانشمندان سنتی و نمادگرایی عرضه‌شده در جهان‌شناسی سنتی، در قالب «سیطره کمیت» خوانش می‌کنند؛ هرچند این عنوان به معنای بی‌ارزش بودن علوم جدید نیست. نصر در آثار مختلف خود، بر ارزشمندی علوم جدید تأکید کرده و بارها گفته است: «مخالف علم جدید نیست، اما معتقد است که باید آن را در جایگاه شایسته‌اش نشانند. این جایگاه را مابعدالطبیعه و جهان‌شناسی، به معنی سنتی آن‌ها مشخص می‌کنند. به‌ویژه باید از این ادعای تمامیت‌خواهانه پرهیز کرد که علم جدید، تنها راه معرفت شمرده شود» (نصر، ۱۳۷۹، ۱۱). واقعیت این است که ادعای تمامیت‌خواهانه علم جدید، تنها محدود به بی‌اعتقادی و باور نداشتن زندگی قدسی و اخروی برآمده از الهیات قدیم نیست، بلکه شامل فهم، گسترش، ترویج، و درکی از علم امروزی است که در پی نفی قدسیت جهان سنت و نقد غیر منصفانه و انکارآمیز جدیت در علم سنتی است؛ اقدامی که علوم جدید را هرچه بیشتر از «ابعاد مفهومی» متعلق به شناخت، محروم می‌کند و به‌جای آن، با فروکاستن ساحت‌های وجودی طبیعت به تنها یک ساحت، بر «خودمختاری مادی» اشیاء تأکید می‌ورزد (بوکهارت، ۱۳۸۹، ۴۹-۴۸). کوماراسوامی^۱ ضمن مقایسه علوم قدیم و جدید، این مضمون را چنین بیان داشته است: ... اینک علم، مجموعه‌ای از رشته‌ها است که روح یک دیدگاه سازوکاری درباره واقعیت و مبتنی بر رویه‌ای استدلال‌گرایانه و تحلیلی، که بر پایه داده‌های تجربی استوار است، در آن ساری و جاری است. حال آنکه همین نام، در میان همه فرهنگ‌های مغرب‌زمین، پیش از دوره رنسانس و در مشرق‌زمین، حتی تا به امروز جز در تعداد اندکی از ممالک این بخش، معمولاً به‌منزله مجموعه‌ای از معارف استفاده می‌شده است (یا حتی هنوز هم استفاده می‌شود)؛ مجموعه معارفی که اصول مابعدالطبیعی را در مورد حوزه‌های خاص تحقیق درباره کیهان (رشته کیهان‌شناسی) و انسان، همانند علوم طبیعی، جغرافیا، نجوم، طبیعیات، ریاضیات، کیمیا، طب و انسان‌شناسی به‌کار می‌بندند. تفکر متجدد، این قسم علوم سنتی را، علوم نامعقول و معلول جهل و خرافه دانسته و بی‌اعتبار ساخته است و تنها در بخش‌های اندکی، این قسم علوم را عناصر ماقبل علمی و شهودهای مبهم بسیطی که مقدم بر علم «راستین» محسوب می‌شوند، تلقی کرده‌اند (به نقل از: رحمتی، ۱۳۹۲، ۴۰۰).

1. Ananda Kentish Coomaraswamy

حال، «در جهانی که چنین علمی را از دست داده و در تاریکی، کورمال کورمال در پی جایگزین‌های دروغین بسیاری است و از فقدان چنین علمی به شدت رنج می‌برد، و گویی از علل این رنج، در بی‌خبری به سر می‌برد، در واقع نیاز عمیقی به چنین علمی وجود دارد» (نصر، ۱۳۷۹، ۲۳)، چه باید کرد و چگونه می‌توان علوم جدید را با پشتوانه‌های بزرگ فرهنگی، اقتصادی، و ساختاری، به سمت مطلوب مورد نظر سنت‌گرایان سوق داد. عقل - استدلالی - در فطرت خود، صوری و در اعمال خود، معتقد به اصالت صورت است و از طریق انعقادها، از راه اختیار یکی از دو گونه متضاد یا توسط حقایق جزئی عمل می‌کند. این عقل مانند عقل قدسی / شهودی، نوری غیرصوری و سیال نیست. درست است که اعتبار و سازش‌پذیری خود را به‌طور کلی از عقل مجرد می‌گیرد، ولی تنها در پرتو نتایج - نه از راه دیدهای بی‌واسطه یا ذات‌ها - تماس می‌یابد. وجود آن برای بیان درست شفاهی، لازم است، ولی معرفت مستقیم را برعهده ندارد (شوان، ۱۳۶۲، ۲۲). وحی، نوعی تعقل شهودی در جهان کبیر است، حال آنکه تعقل شهودی، نوعی وحی در جهان صغیر است؛ اوتاره، عقل شهودی بیرونی است و عقل شهودی، اوتاره درونی (الدمدو، ۱۳۸۹، ۲۹).

۲. احیای دوباره متافیزیک سنت در علوم جدید

به عقیده نصر، از دیدگاه سنتی هیچ حوزه موجه و معقولی وجود ندارد که کاملاً نامقدس تلقی شود. عالم، مظهر اصل الهی است و هیچ قلمروی از واقعیت، از آن اصل جدا نیست. حضور در قلمرو حق و تعلق به آنچه واقعی است، به معنای غوطه‌ور شدن در اقیانوس امر مقدس و از عطر مقدس آکنده شدن است. بر این اساس، علوم مابعدالطبیعی و کیهان‌شناختی متعلق به تمدن‌های سنتی، به‌طور قطعی علمی مقدس هستند، زیرا این علوم، ظهور را نه همچون حجاب یا مایا، بلکه به‌عنوان نماد و «توشیح» ذات الهی می‌نگرند و از آن، پرده برمی‌دارند (رامین جهانگل، ۱۳۸۵، ۱۷۰-۱۶۹). این همان موضعی است که نصر از آن، به نقد ساختاری علوم جدید پرداخته و تلاش می‌کند بی‌آنکه ارزش تحقیقاتی علوم جدید را انکار کند، علوم یادشده را از محتوای درونی و گوهری علوم سنتی یا همان حقیقت عینی سنت، بهره‌مند کند:

کوشش ما در دوباره پیوند دادن دانش‌ها با عالم معنا و حقیقت قدسی است و زنده کردن نه تنها علوم سنتی، بلکه بیان علم به‌صورت امروزی آن از دیدگاه امر قدسی. البته در دنیای فعلی، امکان جایگزین کردن علوم منقطع از امر قدسی، چنان‌که فعلاً متداول است، با علوم مقدس وجود ندارد، ولی آنچه کاملاً امکان‌پذیر است، شکستن انحصاری است که علوم جدید با دیدگاه غیرسنتی و جداشده از عالم قدسی برای خود قائل است (همان: ۷)

با این توضیح، موضع نصر و سنت‌گرایان، تحریم دنیای جدید و علوم و فناوری‌های نوین و یا برخورد حزبی و ایدئولوژیک با مظاهر عصر جدید نیست، بلکه شکستن انحصار علوم نامقدس از وجوه فراوان، به‌منظور تولید دوباره علم مقدس با تکیه بر سنت‌های پیشین است. این کار در گام نخست از طریق نقادی علوم جدید امکان‌پذیر است و نه پیچیدن نسخه‌هایی چون تألیف علوم سنتی و مدرن؛ آن‌گونه که بسیاری از روشنفکران دلسوز معاصر، آن را به‌عنوان نسخه‌ای شفاف‌بخش برای نجات جامعه عقب‌افتاده خود از یک‌سو و احیای علوم سنتی از سوی دیگر، تجویز کرده‌اند.^۱ نصر، امکان‌ناپذیری این پیشنهاد را بیش از هرچیزی، ناشی از تفاوت بنیادی میان علم سنتی و علم مدرن یا همان بهره‌مندی اولی از حقیقت سنت و بی‌بهره بودن دومی از آن حقیقت می‌داند:

ترکیب فرهنگ شرقی و علم غربی، از نظر مابعدالطبیعی، باطل و از نظر معنوی، خطرناک و بیش از دهری‌مشریبی ساده، مکار است. کاری که شرقیان باید انجام دهند، این است که از مابعدالطبیعه و علوم سنتی خویش بهره جویند و آنچه از علوم جدید پذیرفتنی به‌نظر می‌آید، برگیرند و بقیه را وانهند. در مقابل فناوری نیز، با اتکا به فرهنگ و علوم خودشان، هرچا که ممکن است، فناوری بدیعی را به‌کار گیرند (نصر، ۱۳۹۰ الف، ۷۹).

به‌عقیده نصر و همفکران وی، شکستن انحصار علوم نامقدس و سنت‌زدایی‌شده جدید، تنها از طریق فهم جهان‌بینی حاکم بر این دسته از علوم امکان‌پذیر است؛ بی‌آنکه این جهان‌بینی پذیرفته شود و مخاطب، مقهور آن گردد. وی به‌عنوان مثال، در مورد علوم پزشکی جدید - که به‌باور بسیاری از دانشمندان و مدیران و اصحاب تصمیم‌گیری، چاره‌ای جز استفاده از آن‌ها نیست - مدعی است که حتی «اگر چاره‌ای جز انتخاب پزشکی مدرن نداریم، دست‌کم در تمام اوقاتی که مشغول احیای طب سنتی اسلامی هستیم، باید به نقایص طب مدرن آگاهی داشته باشیم» (نصر، ۱۳۹۰، ۶۳).

در اینجا، فلسفه و تاریخ علم می‌تواند دوست‌داران سنت آتی را از سرشت درونی علوم جدید آگاه سازد و در همان‌حال، بنیان‌های جهان‌بینی اسلامی و چگونگی حضور این جهان‌بینی در علوم سنتی قدیمی را معرفی کند؛ بنابراین، نقد ساختاری علوم جدید در اندیشه نصر، به‌معنای کنار نهادن آن‌ها و یا محروم کردن خود از قابلیت‌ها و ظرفیت‌های این دسته از علوم نیست. آنچه در اینجا اهمیت دارد، در گام نخست، آگاهی و شناسایی دقیق تفاوت ماهوی میان این دو نوع علم است. بنابر این باور، دانشمندان، دانشجویان، و پژوهشگران طالب سنت، باید خود را به سلاح علم جدید مسلح و از جهان‌بینی غربی آگاه سازند، ولی متأثر و پایبند به سنت الهی دینی خود باشند

۱. نمونه‌ای از این پیشنهادها را می‌توان در اندیشه‌های اقبال و شریعتی دنبال کرد (در این مورد نک: ماحوزی، ۱۳۹۴، ۲۶۰-۲۳۱).

(بروجردی، ۱۳۸۶، ۶۶). نصر، یکی از جنبه‌های آگاهی به سنت الهی اسلامی را که دانشمندان عصر حاضر باید به آن توجه داشته باشند تا بتوانند هم از تفاوت ماهوی علم قدسی با علوم سکولار و کمیت‌زده جدید آگاه شوند و هم در آینده خود چنین علمی را تولید کنند، چنین توضیح داده است: پدیده‌های طبیعی به شرط آنکه به‌عنوان حقایقی منفک از نظامات بالاتر حقیقت، دیده نشده و چونان نمادهای آن باشند، می‌توانند ارزش آن را دارند که مطالعه شوند. این نظم، هماهنگی و قوانین، آشکارکنندگان علم لایتناهی و قدرت مطلق و نیز یگانگی و حکمت خداوند هستند. پدیده‌ها آیات الهی و حامل این پیام هستند که آدمی قادر به خواندنشان است به شرط آنکه پیام و معنای آیات دیگری را که در قرآن، نازل آمده، قبول کرده و بفهمد. به همین دلیل است که هستی «قرآن تکوینی» نامیده شده است. به فضل قرآن نازل، به آدمی امکان خواندن متن هستی و کشف «کلمات» و «حروف» آن داده شده است (نصر، ۱۳۹۰، ۵۵).

به عقیده نصر، خوانش متن هستی در چارچوب سنت، تنها زمانی اتفاق می‌افتد که متافیزیک سنت به روشنی چراغ راه ما برای دیدن پدیده‌ها باشد. این متافیزیک، که سنت‌گرایان آن را از منظر حکمت جاوید، حقیقتاً «علم الهی» می‌دانند، امری تنها ذهنی نیست که با هر تغییری در راه‌ورسم فرهنگی زمانه و یا با کشفیات جدید یک علم، دگرگون شود. این متافیزیک، «که ترکیه می‌کند و روشنگری می‌بخشد، همان عرفان، یعنی معرفتی است که در قلب دین نهفته است و معنای شعائر، آموزه‌ها، و نمادهای دینی را روشن می‌کند. این عرفان، کلید فهم ضرورت کثرت ادیان و راه رسوخ به عوالم دینی دیگر را به دست می‌دهد، بی‌آنکه از اهمیت و ارزش دینی آن‌ها بکاهد، یا تعهد و پابندی ما را - که می‌خواهیم ادیان دیگر را مطالعه کنیم - به عالم دینی ای که به آن وابسته‌ایم، تضعیف کند» (نصر، ۱۳۷۹، ۱۰۴ و ۱۰۵). از دیدگاه نصر، خداوند از طریق پیامبران و ادیان الهی، این متافیزیک عرفانی را به انسان‌ها عرضه کرده است تا آدمیان بتوانند در پرتو بصیرتی که از آن به دست می‌آورند، امور و پدیده‌های عالم را بنگرند و خوانش کنند (نصر، ۱۳۷۹، ۱۰۸). این سخن به معنای اندماج تمام علوم در متن مقدسی چون قرآن نیست، بلکه بیش از آن، به معنای ارتباط امری جزئی در علوم یادشده با حقیقتی کلی در متن مقدس است. همین امر سبب شده است که علوم سنتی از متن مقدس برکنار نباشند و از محتوای آن تغذیه کنند:

در کیش هندو، تمام معرفت اساساً در وداها، و در اسلام، در قرآن گنجانده شده است. این امر ابداً به معنای محدود کردن معرفت در هیچ حوزه خاصی از واقعیت نیست، چنان‌که با پیشرفت‌های چشمگیر نجوم و ریاضیات در هند، یا طب و فیزیک و جبر در اسلام اثبات می‌شود؛ بلکه به این معنا است که معرفت جزئی همیشه با امر کلی مرتبط است (نصر، ۱۳۷۹، ۱۴۷).

این معرفت فطری و وجودی که خداوند در ذات آدمیان به امانت گذاشته است، در دوره جدید - که دانش‌ها و علوم مدرن، اجازه آشکارگی و فعالیت آن را نمی‌دهند - باید از طریق آموزش متافیزیک سنت، هنر سنتی، و توضیح محتوای قدسی ساری در آثار هنری، مقایسه علوم جدید و سنتی، تعریف سرفصل‌های جدید آموزش متافیزیک سنت در دانشگاه‌ها و مدارس و... بازخوانی شود تا مقدمه‌های خروج ما از دوره بحران به دوره آتی فراهم آید.

۳. تحول در آموزش به‌عنوان راه احیای سنت

با توجه به توضیحات مطرح‌شده، توجه به کمیت نباید ما را از پرداختن به کیفیت بازدارد. کیفیت، در اینجا همان حقیقت قدسی منززل در علوم جدید است که با شعارها و برنامه‌هایی چون افسون‌زدایی از علوم، اجرا شده است. برای نصر و یاران و همفکران وی، بازبینی در کیفیت مواد آموزشی، سرفصل‌ها، نقد علوم جدید و همچنین تشویق طلاب به نوآوری در همه زمینه‌ها، می‌تواند مقدمه‌های احیای متافیزیک سنت و گذر به دوره جدید را فراهم کند.

با این حال، هرچند از نظر نصر «مسیر دستیابی به علم معتبر اسلامی، راهی دراز است» (دین‌پرست، ۱۳۸۳، ۱۰۸) اما اگر - به گفته وی - تاریخ حرکت جهان را به دقت بشناسیم و شرایط فعلی خود را تشخیص دهیم و به درک بنیادی‌ای از فقدان متافیزیک عرفانی سنت در علوم و فنون جدید برسیم، آن‌گاه بهتر می‌توانیم برای خروج از این دوره تاریخی که به اصطلاح «دوران تاریکی» نیز نام گرفته است، برنامه‌ریزی کنیم. از آنجاکه، همان‌گونه که گفته شد، تنها وسیله موجود برای این کار، آگاهی و برخورد علمی با دنیای جدید است، بنابراین، لازم است این آگاهی هم معطوف به شناسایی عمیق دنیای سنت و متافیزیک تسری‌یافته آن در علوم جدید باشد و هم معطوف به سرشت حقیقی علوم جدید و همچنین معطوف به برنامه‌های آتی مربوط به نظام علم؛

پیشنهاد ما مهارت در علم مدرن به بهترین نحو، در عین نقد مبانی فلسفی و نظری آن بوده است و پس از آن با سرآمدی در این دانش‌ها، کاویدن علم اسلامی در سایه جهان‌بینی آن و تمایز آن از داده‌های علمی با تبیین‌های فلسفی است، مثل تکامل داروین که خود را چون مسلمات علمی جلوه می‌دهند. ما هیچ‌گاه به موعظه‌گری جهالت نپرداخته‌ایم؛ خصوصاً برای دینی چون اسلام که مبتنی بر دانش است و باید با هر مکتب فکری که ادعای ابتدای بر علم حقیقی دارد، روبه‌رو شود» (نصر، ۱۳۹۰، ۱۸۴ و ۱۸۵).

نخستین گام برای این کار، این است که بار دیگر از نهادهای آموزش علوم سنتی، که خود، تولیدکننده آن علوم بوده‌اند، حمایت شود تا در نتیجه گفت‌وگو میان این دسته از علوم با علوم

جدید، تفاوت‌ها آشکار شده و گرایش به استفاده و ترویج علوم جدید به قیمت سرکوب علوم سنتی، مهار شود:

باید به جای تقلید از مؤسسات آموزشی غرب، که در دو قرن گذشته از دوران سید احمدخان و دیگران انجام داده‌ایم، به تقویت نهادهای آموزشی سنتی خودمان پردازیم. متأسفانه در دو سده گذشته، این نهادها در جوامع اسلامی، دارای دیدگاه‌های تنگ‌نظرانه بوده‌اند؛ برای مثال ترک تدریس فلسفه و منطق، عدم بحث درباره ریاضیات و نجوم در دوره آموزش و... (نصر، ۱۳۹۰ الف، ۶۵).
نصر، ضمن اشاره به نشانه‌هایی از این اقدام مؤثر در ایران، راه‌اندازی و توسعه این‌گونه مؤسسه‌ها در کشورهای غربی را نیز خواستار شده است:

آموزش‌های اسلامی در غرب، اکنون باید از واحدهای کوچک به واحدهای بزرگ، حرکت کند. اگر شما واحد کوچکی را با کیفیت بسیار بالا با ۲۰ یا حداکثر ۳۰ دانشجو داشته باشید که تمام آن‌ها مسلمان باشند و میراث راستین حیات عقلی اسلامی، شامل علوم و هرچه در آن است، چون: فلسفه، منطق، ریاضیات و عرفان به آن‌ها منتقل شود، در پایان کار آن‌ها نیز می‌توانند دیگرانی را در این عرصه آموزش دهند. پس از بیست سال، شما صدها استاد خواهید داشت... در این دانشگاه نباید مدرک و درجه اعطاء شود، بلکه باید مرکزی برای دوره فوق‌دکتر باشد؛ مثل مرکز مطالعات پیشرفته پرینستون، باید مکانی باشد که مسلمانان متقی و خالصی که کارشناسی ارشد یا دکترا دارند و به این موضوعات علاقه‌مندند، در آن حضور یابند و آموزش‌ها را فراگیرند (نصر، ۱۳۹۰ الف، ۶۸).

این مؤسسه‌ها باید با هدف فراهم کردن زمینه‌های احیای سنت در دوره آتی تمدن بشری، به صورت بنیادی به مواردی چون کیفیت مفاد آموزشی، سرفصل‌ها، بازخوانی علوم سنتی، نقد علوم جدید و همچنین تشویق دانشجویان و طلاب به نوآوری در همه زمینه‌ها توجه داشته باشند. نصر، اجرای این رویه را در جهان اسلام و به‌ویژه ایران، در سه گام بنیادین توضیح داده است (نصر، ۱۳۹۰، ۱۸۱ و ۱۸۲):

۱. گام ضروری نخست، محور یارویی پرستش‌وار با علم و فناوری مدرن است که امروزه در بسیاری از مناطق جهان اسلام شایع است؛ این درحالی است که بسیاری از فیزیک‌دانان و فیلسوفان برجسته غربی، علم‌زدگی جاهلانه را طرد کرده‌اند؛ بنابراین، لازم است به جای علم‌زدگی، تمام علم و فناوری مدرن نه از دید منفعلانه - چنان‌که قورباغه در چشم افعی می‌نگرد - بلکه از دید جهان‌بینی مستقل اسلامی که ریشه‌هایش در وحی الهی است، نگریسته شود؛ مانند عقابی که افق‌ها را درمی‌نوردد و هر حرکت افعی را بی‌آنکه از او فریب بخورد، رصد می‌کند. در افق این جهان‌بینی، اندیشه افول در تمدن اسلامی، به‌ویژه آنجا که به علم مربوط است، باید دوباره بازیابی

شود؛ بنابراین، «غلبه بر عقده حقارتی که در میان به اصطلاح متفکران مسلمان گسترده شده، تنها با حضور در ساحت دیدگاه اصیل اسلامی میسر است. بر همین اساس است که می‌توان زمینه را برای آفرینش فعالیت‌های علمی همبسته با جهان‌بینی اسلامی مهیا کرد».

۲. برای تنظیم و تبویب جهان‌بینی اسلامی و به‌ویژه فهم اسلامی از طبیعت و علوم طبیعی، لازم است منابع سنتی اسلام، شامل قرآن و حدیث و تمام آثار علمی، فلسفی، الهیاتی، هستی‌شناختی، عرفانی و... به‌دقت مطالعه شوند. این وظیفه دشوار و حیاتی باید در قالب خود سنت عقلانی اسلام انجام گیرد و چنان نباشد که به‌سراغ آیه‌ای خاص از قرآن برویم و در فضایی متفاوت از متن، با ذهنی که معمولاً پوشیده از نظریه‌ها، مسائل، و ایدئولوژی‌هایی است که بسیار دور از اسلام هستند، به رأی خود آن را تفسیر کنیم. آدمیان اگر تحت هدایت الهی قرار نگیرند، می‌توانند حتی در قرائت قرآن، راه به‌خطا ببرند. تفسیرهای قرآن و حدیثی که امروزه در میان تعدادی از مسلمانان در غرب شایع شده و نیز در میان مسلمانان مدرن جهان اسلام هست، تا چه حد، عجیب و بی‌معنی است. تنها احیای جهان‌بینی سنتی اسلام است که می‌تواند گزینه معتبری در برابر جهان‌بینی غربی قرار دهد. بازبایی جهان‌بینی اصیل اسلامی، به‌ویژه آنچه نظر به علوم طبیعی دارد، تحقیق عمیق و فهم تاریخ علم اسلامی را ضروری می‌کند که هر علم اسلامی اصیلی که در آینده ایجاد می‌شود، باید براساس آن شکل بگیرد تا شاخه‌ای تازه از درختی شود که ریشه‌های خود را در وحی اسلامی و تنه اصلی و شاخه‌های اولیه که تاریخ چهارده قرن گذشته اسلامی را به هم وصل می‌کند، بتند.

۳. باید عرصه فراگیری علم مدرن، به‌ویژه علوم پایه و محض در سطوح عالی، برای دانشجویان مسلمان بیشتری فراهم شود. تعداد مهندسان و دکترها در دنیای اسلام بسیار بیشتر از کسانی است که علوم محض و مبانی نظری علمی چون فیزیک، شیمی، زیست‌شناسی و علوم مبنایی - منشأ دگرگونی‌اند - را آموخته‌اند. کسانی که با اشتیاق از ضرورت کسب علم و فناوری سخن می‌گویند، اغلب در نمی‌یابند که آموزش دانشمندانی که در دانش‌های دیربازده فعالیت می‌کنند نیز اهمیت دارد، زیرا مسلمانان بدون آن دانش‌ها، مصرف‌کننده نهایی خواهند بود که به‌ناچار باید از خرده‌ریزه‌هایی که از سفره علم و فناوری غربی به دستشان می‌رسد، راضی باشند.

نصر علاوه بر سه پیشنهاد بالا برای توسعه فرهنگ توجه به علوم سنتی، دو پیشنهاد دیگر را نیز مطرح کرده است که ما در شماره‌های ۴ و ۵ به آن اشاره می‌کنیم:

۴. گام مهم دیگر، احیای علوم سنتی اسلامی در هر زمان و مکان ممکن، به‌ویژه در عرصه‌هایی چون پزشکی، داروسازی، کشاورزی و معماری است. چنین عملی نه تنها موجب

اطمینان بیشتر مسلمانان به فرهنگ خودشان می‌شود، بلکه پیامدهای اجتماعی و اقتصادی ممتازی هم دارد. علاوه بر این، ادعاهای انحصاری علم و فناوری غربی نیز تا حدودی از میان برداشته می‌شود. در این عرصه، پاکستان و هند اسلامی که طب اسلامی یا به اصطلاح، یونانی، را تا امروز با مؤسسه‌های موفقیت‌مندی مانند مرکز هم‌درد در کراچی و دهلی زنده نگه داشته‌اند، باید به عنوان الگوی دیگر کشورهای اسلامی مطرح شوند (نصر، ۱۳۹۰، ۱۸۸ و ۱۸۹). برای این کار، علاوه بر آموزش، لازم است که دانشمندان مسلمان، داشته‌های علمی و فرهنگی نیاکان خود را با افتخار در سمینارهای بین‌المللی معرفی کنند تا جهانیان از دیگر روش‌های علمی قابل استفاده در علوم یادشده نیز آگاه شوند.

۵. گام بنیادی دیگر برای ساخت علم اصیل اسلامی، همراه کردن دوباره علم و اخلاق است. این همراهی باید از مسیر مبانی اولیه نظری و فلسفی علم، و نه از طریق شخصیت دانشمند، رخ دهد. ما به علمی درباره هستی نیازمندیم که سپهر معنایی یگانه‌ای را با اصول اخلاقی، همراه و مشترک کند که آن اصول در همه تمدن‌ها از درون ادیانی برآمده‌اند که این تمدن‌ها را پایه‌گذاری کرده‌اند. البته این وظیفه متکلمان، فیلسوفان، و علمای اخلاق اسلامی است که باید با خود دانشمندان به مشارکت نهاده شود. درحقیقت، بنیان‌گذاری علم معتبر اسلامی، بدون پیوند با اخلاق اسلامی و فلسفه آن، ممکن نیست. بحث این نیست که دانشمندان، شخصیت اخلاقی داشته باشند، بلکه خود علم باید به مبانی اخلاقی پایبند باشد. با مطرح شدن پژوهش‌های جدید در عرصه بیوپزشکی و بیومهندسی که بنیاد همه اخلاقیات دینی اعم از اسلامی و غیراسلامی را به چالش می‌کشد، لزوم شتاب بخشیدن به این مباحث، صدچندان می‌شود.

پیشنهاد‌های پنج‌گانه نصر و دیگر سنت‌گرایان (اولدمدو، ۱۳۸۹، ۱۱۹) از آن رو قابل توجه است که به گفته خود وی، بسیاری از کشورهای اسلامی و سنتی، در رویارویی با دنیای جدید غرب و علوم و فنون جدید، یک‌باره سنت‌های خود را فراموش کرده و همچون مسخ‌شدگان، با گسترش آموزش و رها کردن پژوهش‌های بنیادی برای فهم دقیق ماهیت علوم جدید و سنتی، به دست خویش، زمینه‌های علم قدسی را ریشه‌کن می‌کنند:

چهارماده اندوه‌گناهی است که در بسیاری از کشورهای اسلامی که قدرت سیاسی آن‌ها مدعی حمایت و پشتیبانی از علم مدرن است، کیفیت عمومی آموزش در بسیاری از ساحت‌ها در قرن بیستم روبه‌کاهش نهاد، چنان‌که نگاه به وضعیت دانشگاه‌های پنجاب، علی‌گره، و قاهره، این حقیقت را به ما می‌نمایاند. فهم، نقد، کامل کردن، و تعالی بخشی به هر گونه‌ای از علم، بدون کسب معرفتی عمیق از آن، ناممکن است. هیچ مقدار از شاعرزگی‌ها و فوران احساسات نمی‌تواند جایگزین

دانشی شود که در قرآن کریم در آیه: «آیا آنان که می‌دانند با آنان که نمی‌دانند، برابرند» بر تقدم آن تأکید شده است (نصر، ۱۳۹۰ الف، ۱۸۵).

به عقیده وی، امید است در نتیجه توجه آگاهانه به این مبانی و با تلاشی دوجندان برای تولید علوم اسلامی، دانشمندان مسلمان و خواهان سنت، بار دیگر هستی را از منظر متافیزیک عرفانی سنت نگریسته و میان امر جزئی (علوم دقیقه) و امر کلی (حقیقت سنت) ارتباط برقرار کنند:

کسی که در آزمایشگاه شیمی آلی کار می‌کند، نمی‌تواند به جای دنباله‌روی از مبانی تعریف‌شده شیمی توسط بویله، لایسیر، و دیگر شیمی‌دانان مدرن، قواعد علم اسلامی را دنبال کند، اما فیزیک‌دانان و شیمی‌دانان متقی و محیط بر هستی‌شناسی اسلامی، توانایی تبدیل و تغییر این علم در مسیر علم اسلامی را دارند؛ همان‌گونه که شیمی‌دانان قرن هفدهم با گفتمان جدید مبتنی بر خردگرایی، تجربه‌گرایی، و دنیاگرایی، شیمی جدید را بر جنازه الکیمیای قدیم، ساختند و اساساً معنای درونی آن را هم نفهمیدند. در هر صورت، امید به گشودن فصلی در تاریخ علم اسلامی که بتواند مسائل قابل اتخاذ علم غربی را، بدون مرگ هستی‌شناسی اسلامی، در خود جای دهد، باید بر کسانی متکی باشد که ریشه‌ای عمیق در جهان‌بینی اسلامی داشته و علوم مدرن را بدون غرق شدن در پیش‌فرض‌های فلسفی و دیدگاه دنیاگرایانه‌شان، در عالی‌ترین مراتب بدانند (نصر، ۱۳۹۰، ۱۸۵ و ۱۸۶).

ما برای این کار، به رده‌های فراوانی از دانشمندان و پژوهشگران نیاز داریم؛ با این توضیح که، علاوه بر جماعت دانشمندان درجه اول که در تلاش برای تولید علم قدسی هستند، رده دومی از دانشمندان نیز، با توجه به نگاه میان‌رشته‌ای و نسبتاً جامعی که به حواشی علوم مختلف و تأثیراتی که آن علوم بر حوزه‌هایی چون اخلاق، رفتار، محیط زیست، فرایند دگرگونی‌های علمی و... دارند، بسیاری از پیش‌زمینه‌ها و پس‌زمینه‌های موردنظر دانشمندان رده نخست را فراهم کنند. این دسته می‌توانند از طریق معرفی مبانی نظری علوم جدید و سنتی نیز، دانشمندان دسته نخست را در انجام پژوهش‌ها یاری کنند:

آن مسلمانانی که در شعبه‌های مختلف علوم تخصص دارند، اما در محدوده آن علوم فعال نیستند، دست‌کم می‌توانند محدودیت‌های نظری علوم، خطرهای علم‌زدگی، جدایی حداکثری علم مدرن از اخلاق، بحران‌هایی که از به‌کارگیری کورکورانه شاخه‌های علم مدرن در ارتباط آدمی با طبیعت حاصل شده و نیز بحران پدیدآمده در نظام طبیعت را مورد اشاره قرار دهند. آنان همچنین می‌توانند بر همه پدیده‌ها به‌عنوان آیات الهی که دارای معنایی فراتر از حقیقت مادی‌شان هستند، تأکید کنند (نصر، ۱۳۹۰ الف، ۱۸۶).

مجموع این ملاحظات، ما را متوجه دو سطح از فعالیت علمی برای تولید علوم بهره‌مند از مبانی متافیزیکی حقیقت قدسی می‌کند؛ نخست، سطحی که به مبانی نظری علوم توجه دارد و دوم، علمی که متناسب با حوزه تخصصی دانشمند همان حوزه، با تخصص‌های رقیب در علوم جدید به گفت‌وگو و رقابت می‌پردازد. از نظر نصر، از آنجاکه سطح نخست، عمدتاً از دانش و تخصص علمای علوم انسانی و علوم محض و نظری بهره می‌گیرد، لذا آینده نظام علم، هم‌سو با آرمان‌ها و اصول متافیزیک سنت، جز در پرتو توجه جدی به دانشمندان علوم انسانی و محض میسر نمی‌شود؛ پدیده‌ای که متأسفانه در بسیاری از کشورهای سنتی در حال توسعه، از آن غفلت شده و نسبت به علوم فنی و تجربی، از ارزشی درجه دوم و سوم برخوردار است. برای این کار، سه وزارت‌خانه آموزش و پرورش، علوم، تحقیقات و فناوری، و بهداشت و درمان و آموزش پزشکی به‌عنوان سه متصدی بزرگ آموزشی و پژوهشی کشور، باید استفاده از میراث عظیم علمی اسلامی و ایرانی را در دستورکار خود قرار دهند. آن‌ها باید ابعاد متنوع سنت را کاویده و در مورد آن بررسی‌ها و پژوهش‌هایی انجام دهند و نکته‌های سودمند آن را وارد متون آموزشی دانش‌آموزان و دانشجویان کنند. این رویه کمک می‌کند تا علم مقدس از درون سنت پیشین، رشد کرده و توسعه یابد (بروجردی، ۱۳۸۶، ۱۳۶).

علاوه بر این، به عقیده نصر، باید دانش‌آموزان با استعداد دبیرستانی را در حوزه و دانشگاه به‌سوی رشته‌های علوم انسانی و محض هدایت کرد تا بتوانند در آینده، نیاز به پژوهش‌های بنیادی در زمینه‌هایی چون فلسفه، عرفان، الهیات، تاریخ، هنر، ریاضیات، مبانی معماری، جبر و... را برطرف کنند (نصر، ۱۳۴۸، ۱۸۳-۱۸۲).

نتیجه‌گیری

نگرش‌های سنت‌گرایان - و در این نوشتار، نصر - درباره علوم جدید و پیشنهاد بهره‌گیری از پیشرفت‌های علمی معاصر در خدمت احیای تفکر قدسی در علوم و بازسازی محیط فرهنگی آتی انسان‌ها براساس این حقیقت، با توجه به گرایش و علاقه‌ای که به این جریان در کشور ایران وجود دارد، از چند جهت موضوعی میان‌رشته‌ای است؛ نخست از این نظر که کلیت دیدگاه سنت‌گرایان معاصر، سرشتی میان‌رشته‌ای دارد، به گونه‌ای که در آن، فلسفه، عرفان، الهیات، تاریخ، دین، هنر، ریاضیات، هندسه، روان‌شناسی، و... حضور دارند، بی‌آنکه این تفکر به هریک از این دانش‌ها قابل فروکاستن باشد. از سوی دیگر، نفس پیشنهاد سنت‌گرایان برای آینده نظام علم، ویژگی‌ای چندوجهی و میان‌رشته‌ای دارد، زیرا این علوم را جز در پرتو همکاری

جمعی نسخه‌شناسان و مصححان و اصحاب علوم انسانی، علوم محض و پایه، علوم دقیقه و فنی‌ای که هرکدام گوشه‌ای از این بار را بر دوش گرفته‌اند، نمی‌توان شناخت و بازسازی کرد. دقیقاً همین ملاحظه است که ضرورت علوم انسانی در کلیت آینده نظام علم نزد سنت‌گرایانی چون نصر را موجه می‌کند؛ کلیتی که تحقق و یا عدم تحقق آن به تصمیمی کلان توسط مراجع تصمیم‌گیرنده و تدارک زمینه‌های لازم بستگی دارد.

فصلنامه علمی - پژوهشی

۱۰۸

دوره نهم
شماره ۲
بهار ۱۳۹۶

منابع

- اعوانی، غلامرضا (۱۳۸۸). به سوی حقیقت. مجله خردنامه همشهری، ۳۴-۳۳، ۱۲۲-۱۱۵.
- اولدمدو، هری (۱۳۸۹). سنتگرایی: دین در پرتو فلسفه جاویدان (مترجم: رضا کورنگ بهشتی). تهران: حکمت.
- بروجردی، مهرداد (۱۳۸۶). روشنفکران ایرانی و غرب (مترجم: جمشید شیرازی). تهران: فرزانه روز.
- بورکهارت، تیتوس (۱۳۸۹). جهان‌شناسی سنتی و علم جدید (مترجم: حسن آذرکار). تهران: حکمت.
- بینای مطلق، محمود (۱۳۸۵). نظم و راز. تهران: هرمس.
- دین پرست، منوچهر (۱۳۸۳). سیدحسین نصر دل‌باخته معنویت. تهران: کویر.
- رحمتی، انشالله (۱۳۹۲). کیمیای خرد. تهران: سوفیا.
- شووان، فریتوف (۱۳۶۲). شناخت اسلام (مترجم: ضیالالدین دهشیری). تهران: مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی.
- جهانبگلو، رامین (۱۳۸۵). در جست و جوی امر قدسی، سید مصطفی شهرآیینی. تهران: نشر نی.
- گون، رنه (۱۳۸۹). سیطره کمیت و علائم آخر زمان (مترجم: علی محمد کاردان). تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- ماحوزی، رضا (۱۳۹۴). تحلیلی بر مواجهه فرهنگ و معارف بومی با فناوری‌های جدید غرب در ایران. در مجموعه مطالعات اجتماعی فناوری؛ تأملاتی نظری و میان‌رشته‌ای. تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- نصر، سیدحسین (۱۳۹۰ الف). اسلام، علم، مسلمانان و فناوری (مترجم: امیرحسین اصغری). تهران: اطلاعات.
- نصر، سیدحسین (۱۳۹۰ ب). دین و نظام طبیعت (مترجم: محمدحسن غفوری). تهران: حکمت.
- نصر، سیدحسین (۱۳۷۹). نیاز به علم مقدس. قم: طه.
- نصر، سیدحسین (۱۳۴۸). معارف اسلامی در جهان معاصر. تهران: امیرکبیر.
- Nasr, S. H. (1979). *Sufi essays*. London: ABC International Group, Inc.
- Quinn, W. (1997). *The only tradition*. Albany: Sunny Press.
- Smith, H. (2002). Nasr's defence of the perennial philosophy. In: *The Philosophy of Seyyed Hossein Nasr*, Library of Living Philosophy. Illinois: Open Court Publishing.

